

Тетяна Андрійчук

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ДОСВІДУ АЛБАНІЇ ТА УКРАЇНИ

Автор проаналізував практику сприяння розвитку громадянського суспільства урядами Албанії та України – країн, які після тривалого тоталітарного досвіду зробили цивілізаційний вибір на користь демократизації та європейської інтеграції. Обґрунтовано, що громадянське суспільство в обох країнах зіштовхується зі схожими проблемами, для розв'язання яких уряди вживають подібні заходи. Водночас виокремлено низку особливостей державної політики у відповідній сфері уряду Албанії, що можуть бути враховані в Україні.

Ключові слова: *громадянське суспільство, організації громадянського суспільства, уряд, публічні консультації, фінансова підтримка, Албанія, Україна.*

Андрійчук Тетяна Сергіївна – кандидат політичних наук, заступник завідувача відділу Департаменту інформації та комунікації з громадськістю Секретаріату Кабінету Міністрів України.

Tetiana Andriychuk. State support for the civil society development: comparative analysis of the experience of Albania and Ukraine. The author analyzed the practice of creating favorable conditions for the development of civil society by the governments of Albania and Ukraine – the countries that, after a long totalitarian experience, made a civilized choice in favor of democratization and European integration. Proved that civil society in both countries have similar problems and governments take similar measures to solve them. At the same time, a number of peculiarities of the state policy in the relevant sphere of the Albanian government that can be taken into account in Ukraine are singled out.

Key words: *civil society, civil society organizations, government, public consultations, financial support, Albania, Ukraine.*

Кінець ХХ століття ознаменувався оновленням політичної карти Європи та переходом до демократії значної кількості пост-тоталітарних країн. Суспільно-політичні трансформації у багатьох таких країнах поєдналися з цивілізаційним прагненням «молодих демократій» приєднатися до Європейського Співтовариства. Деякі з них уже мають значні успіхи в цьому процесі (хоча досвід Польщі чи Угорщини свідчить, що успішна євроінтеграція не є запобіжником демократичного регресу), інші – усе ще долають цей шлях.

Демократизація та європейська інтеграція є пріоритетами і для України. Значний внесок в їх досягнення роблять вітчизняні науковці, які досліджують проблеми демократичних перетворень. Ідеться, зокрема, про праці В. Андрущенко, О. Бабкіної, Ю. Ганжурова, В. Горбатенка, Г. Зеленько, М. Кармазіної, О. Корнієвського, І. Кресіної, О. Майбороди, М. Михальченка, Ф. Рудича, Ю. Шайгородського та ін. Разом з цим вітчизняна наука найчастіше вивчає досвід країн, які перебувають уже набагато попереду України, нехтуючи пошуком ефективних практик у країнах, які рухаються з нами паралельно (а іноді є нашими конкурентами). Водночас вивчення досвіду таких країн також може бути корисним для об'єктивного аналізу української практики становлення демократичних інституцій та її удосконалення.

Однією з країн, досвід якої заслуговує на увагу, є Албанія. У ХХ ст. тривалий тоталітарний комуністичний режим перетворив її на «країну бункерів». Його падіння відбулося практично одночасно зі схожими подіями в Україні – у 1990–1992 роках. Надалі, до кінця 1990-х років, країна перебувала у перманентній політичній кризі і навіть мала внутрішній конфлікт, для врегулювання якого знадобилися міжнародні миротворчі сили. Водночас підтримка Європейського Союзу, якому вигідно мати стабільність у балканському регіоні, вже на початку ХХІ століття дала свої результати. У 2006 році Албанія та ЄС підписали Угоду про стабілізацію та асоціацію, а у 2009 році Албанія подала заявку на вступ до ЄС, яка, схоже, незабаром буде розглянута – нещодавно Європейська Комісія рекомендувала Раді ЄС розпочати офіційні переговори про вступ Албанії до ЄС, хоча до цього критикувала країну за неефективну судову систему, корупцію та торгівлю наркотиками [8]. Сьогодні деякі дослідники вважають Албанію чи не єдиним позитивним винятком серед балканських країн, в яких відбувається «повільна, але стійка ерозія демократичних норм» [2].

Як бачимо, і Україна, і Албанія після тривалого тоталітарного досвіду зробили цивілізаційний вибір на користь демократизації та вступу в об'єднану Європейську спільноту. Обидві країни, попри внутрішньополітичні складнощі, мають певний поступ на цьому шляху, хоча Албанія завдяки низці сприятливих умов (менші розміри країни та кількість населення, важливість спокою в балканському регіоні для ЄС) випереджає Україну в процесі євроінтеграції. Чи є Албанія попереду України і в процесі демократизації, а саме – в такій важливій його складовій, як підтримка розвитку громадянського суспільства, спробуємо з'ясувати у цьому дослідженні, мета якого – здійснити компаративний аналіз досвіду двох країн з реалізації державної політики у відповідній сфері.

У щорічному дослідженні «Nations in Transit», що готується міжнародною правозахисною організацією «Freedom House», рівень демократизації Албанії оцінюється дещо вище, ніж України – 4,11 та 4,64 балів, відповідно, (за шкалою від 1 до 7, де 7 –

найгірша оцінка). Однак, за одним з показників оцінки, – «Громадянське суспільство», країни займають схожі позиції (Україна є навіть дещо попереду). Так, в Албанії протягом останніх десяти років (2009–2018) відповідний показник є стабільним – 3 бали, в Україні більшість років (6 з 10, у т. ч. у 2018 році) він сягає позначки 2,75 [4; 5].

Разом з тим, важливо проаналізувати й узагальнюючі коментарі експертів, які брали участь у проведенні дослідження. Так, щодо Албанії дослідники наголошують, насамперед, на фінансовій нестійкості організацій громадянського суспільства (недостатня фінансова підтримка від приватного сектору, міжнародних донорів та уряду). Проблемною також визнано процедуру реєстрації організацій громадянського суспільства [4]. Натомість у коментарі щодо України наголошується на проблемі впровадження декларування статків членів антикорупційних організацій громадянського суспільства, випадках розслідувань діяльності окремих організацій правоохоронними органами. Проблема фінансової слабкості громадського сектору не згадується. Також вказується на різноманітні форми громадської участі у прийнятті рішень без оцінки їх ефективності (щодо Албанії це питання не порушується взагалі) [5].

Таким чином, дослідження «Nations in Transit» констатує приблизно однаковий рівень розвитку громадянського суспільства в Албанії та Україні, однак не надає достатньої інформації для порівняння практики обох країн.

Спеціалізованим дослідженням стану розвитку громадянського суспільства в країнах Центральної, Східної Європи та Євразії є Індекс сталості організацій громадянського суспільства, що оцінюється групами місцевих експертів за підтримки USAID. Згідно з результатами останнього Індексу, оприлюдненого у 2017 році [1], загальна оцінка сталості організацій громадянського суспільства в Албанії становить 3,8 бала (за шкалою від 1 до 7, де 7 – найгірша оцінка), в Україні – 3,3 бала. Оцінки країн можна порівняти і за конкретними показниками.

Оцінки Албанії та України в Індексі сталості організацій громадянського суспільства за конкретними показниками

Показник	Албанія	Україна
Правове середовище	3.4	3.4
Організаційна спроможність	3.5	3.3
Фінансова стійкість	4.9	4.2
Адвокація	3.2	2.1
Надання послуг	3.9	3.2
Галузева інфраструктура	3.8	3.3
Публічний імідж	3.5	3.3

Як бачимо, Україна має вищі оцінки за більшістю показників. Водночас з огляду на те, що оцінювання країн здійснюють різні (місцеві) групи експертів, важливо порівняти факти, які лягли в основу оцінки. Так, оцінюючи правове середовище в Албанії, експерти згадують такі позитивні досягнення, як реалізація Дорожньої карти політики уряду Албанії щодо створення сприятливого середовища для розвитку громадянського суспільства, зокрема прийняття в її рамках законів про волонтерство та про соціальне підприємництво. Серед недоліків – ускладнені процедури реєстрації та звітування. Щодо правового середовища, в якому розвиваються українські організації громадянського суспільства, експерти позитивно оцінюють факт ухвалення Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2018 роки. Як недолік, згадуються, зокрема, певні технічні труднощі у реєстрації відповідних організацій.

Щодо організаційної спроможності організацій громадянського суспільства експерти наголошують на суттєвій відмінності ресурсів і можливостей «столичних» та локальних організацій в обох країнах. Так само в оцінці фінансової стійкості вказується на значну залежність організацій громадянського суспільства обох країн від іноземних донорів. Схожі між собою факти знаходимо і в описі інфраструктури громадянського суспільства Албанії та України: формування сприятливої інфраструктури відбувається

переважно за кошти міжнародної допомоги. Щодо надання соціальних послуг, то і в Албанії, і в Україні відзначається значний внесок організацій громадянського суспільства у соціальну сферу, хоча проблемою є залучення коштів на цю діяльність.

Адвокаційна спроможність організацій громадянського суспільства в Албанії оцінюється на основі інформації, що урядові публічні консультації, попри значну кількість, не завжди є прозорими та ефективними. Українські експерти оцінили адвокаційний вплив організацій громадянського суспільства значно вище, водночас їх оцінка не підкріплена прикладами системного впливу значної кількості таких організацій на державну політику (крім Реанімаційного пакета реформ) аналізом результативності публічних консультацій.

Що стосується публічного іміджу організацій громадянського суспільства, то, за даними соціологічних досліджень, в Албанії кількість громадян, які їм довіряють, дорівнює кількості громадян, які не довіряють (по 46 % в обох випадках). В Україні таке співвідношення дещо краще – 37 % і 24,5%, відповідно.

Як бачимо, факти, викладені в Індексі сталості організацій громадянського суспільства станом на 2016 рік, у цілому свідчать про схожі тенденції та проблеми в Албанії та Україні (незважаючи на отримані дещо різні оцінки). Тому більш детальний компаративний аналіз досвіду реагування урядами цих країн на проблеми, що стримують розвиток громадянського суспільства, може мати науковий і практичний інтерес. Важливо, що такий аналіз буде зроблено нами на основі більш актуальної інформації – станом на 2018 рік*.

Здійснюючи аналіз, сконцентруємо увагу на таких важливих *аспектах*, як: 1) правові засади політики уряду в сфері сприяння розвитку громадянського суспільства; 2) інституційне забезпечення відповідної політики; 3) умови для створення організацій громадянського суспільства; 4) державна фінансова підтримка таких організацій; 5) сприяння соціально-економічній діяльності

* Інформація про досвід Албанії отримана за результатами зустрічей з представниками урядових та громадських організацій у ході візиту до країни, організованого Координатором проектів ОБСЄ в Україні.

організацій громадянського суспільства; 6) інструменти залучення громадськості до прийняття державних рішень.

Правові засади. І в Албанії, і в Україні на сьогодні затверджені документи щодо політики уряду в сфері сприяння розвитку громадянського суспільства. У випадку з Албанією йдеться про урядову *Дорожню карту політики уряду Албанії щодо створення сприятливого середовища для розвитку громадянського суспільства* (її розробка у 2014 році підтримувалась ЄС) [7]. У документі зазначені пріоритетні напрями та короткострокові, середньострокові й довгострокові завдання для їх досягнення. Для фінансування реалізації Дорожньої карти залучаються не лише кошти з державного бюджету, але й кошти ЄС, інших міжнародних донорів. Наразі завдання Дорожньої карти переглядаються, для чого проводяться публічні консультації в регіонах.

У нашій державі на сьогодні діє *Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки*, затверджена Президентом України [13]. Документ визначає загальні пріоритети державної політики у відповідній сфері та, на відміну від албанського аналога, не містить конкретизованих завдань. Водночас уряд має щорічно у співпраці з громадськістю готувати план заходів з реалізації Національної стратегії (що, на наш погляд, дозволяє більш гнучко реагувати на потреби організацій громадянського суспільства) та звіт про реалізацію минулорічного плану.

Інституційне забезпечення. В обох країнах на сьогодні відповідна політика координується через урядовий апарат – *Департамент розвитку та належного урядування* *Офісу Прем'єр-міністра в Албанії та Департамент інформації та комунікацій з громадськістю Секретаріату Кабінету Міністрів в Україні*. Водночас урядом Албанії ще у 2009 році створена спеціалізована державна установа – *Агентство з підтримки громадянського суспільства* [6], – покликана надавати фінансову підтримку організаціям громадянського суспільства, створювати інші сприятливі умови для таких організацій, здійснювати функції секретаріату Національної ради з розвитку громадянського суспільства. Український громадський сектор чітко визначеного партнера з боку уряду (у вигляді уповноваженого органу або спеціалізованої установи) не має.

Важливим інститутом для формування та реалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства є також спеціалізовані консультативні органи. В Албанії таким органом є *Національна рада з розвитку громадянського суспільства* [3], в Україні – *Координаційна рада сприяння розвитку громадянського суспільства при Президентові України* [9]. В обох випадках до складу рад входять представники органів виконавчої влади та організацій громадянського суспільства, при цьому якщо в албанській раді співвідношення між ними є однаковим (по 13 членів), то в українській – представники організацій громадянського суспільства становлять близько двох третин від її складу, що видається більш демократичним. Водночас привертає увагу албанський досвід прозорого обрання членів Національної ради від громадськості. Кандидатом може бути представник організації громадянського суспільства, що працює в одній з 3 сфер: демократизація, верховенство права, євроінтеграція; економічний, територіальний, екологічний розвиток; соціальні питання. Такий кандидат мусить мати не менше 10 років досвіду роботи та обіймати керівні посади в організації громадянського суспільства протягом принаймні 5 років. Йому також мають надати лист підтримки 5 організацій, що працюють у відповідній сфері. Голосування за кандидатів відбувається в Інтернеті, у ньому беруть участь представники тих організацій громадянського суспільства, які подають звіти до фіскальних органів та провадять активну діяльність. В Україні натомість членів Координаційної ради обирає Адміністрація Президента. Цікаво також, що представники громадськості в Національній раді Албанії через лотерею отримують різні мандати – членство на 1, 2 і 3 роки (з метою постійного оновлення складу ради).

Основні завдання і Національної ради в Албанії, і Координаційної ради в Україні пов'язані з участю в реалізації стратегічних документів щодо державної політики у відповідній сфері. Водночас албанська Національна рада також бере участь в організації конкурсів для фінансової підтримки організацій громадянського суспільства та відборі членів від громадськості до деяких консультативно-дорадчих органів при міністерствах.

Умови для створення. Як уже згадувалося, в Албанії діє досить ускладнена процедура реєстрації організацій громадянського суспільства – вони, незважаючи на територію діяльності, повинні реєструватися у центральному суді в столиці країни, а потім окремо звертатися до фіскального органу для отримання податкового номера. У рамках оновлення згаданої вище Дорожньої карти розглядається питання щодо спрощення реєстраційних процедур за зразком тих, що пропонуються бізнесу. Слід зазначити, що в Україні також тривалий час реєстраційні процедури для організацій громадянського суспільства були більш складними, ніж для бізнесу. Однак на сьогодні вже зроблено значний крок уперед – організації громадянського суспільства реєструються як і інші юридичні особи, при цьому можуть це зробити через регіональні управління юстиції, центри надання адміністративних послуг і навіть центри з надання безоплатної правової допомоги. Також запроваджено «єдине вікно» для подання документів і для реєстрації, і для отримання статусу неприбутковості.

Державна фінансова підтримка. Фінансове забезпечення організацій громадянського суспільства – чи не найбільша проблема громадського сектору як в Албанії, так і в Україні. Років, що минули після краху тоталітарних систем у цих країнах, виявилось недостатньо для поширення практики підтримки організацій громадянського суспільства їх основним бенефіціаром – громадянами. Доступ до міжнародних грантів має обмежене коло відповідних організацій. У зв'язку з цим уряди прагнуть підтримати діяльність суспільно корисних організацій громадянського суспільства з державного бюджету.

В Албанії така фінансова підтримка здійснюється переважно через конкурси, що організовуються Агентством з підтримки громадянського суспільства за участю Національної ради з розвитку громадянського суспільства (хоча міністерства можуть запроваджувати власні гранти). Розмір коштів, які розподіляються щорічно Агентством, становить близько 600 тис. євро. Максимальний грант, що може надаватися, – 30 тис. євро (з них на покриття адміністративних витрат може спрямовуватися до 35 %). Пріоритетні сфери діяльності організацій громадянського суспільства визначаються за результатами публічних консультацій (на сьо-

годні це соціальні питання, людський капітал, інтеграція в ЄС, розвиток молоді, охорона довкілля, прозорість діяльності державних установ, удосконалення законодавства тощо). Агентством здійснюється адміністративна перевірка отриманих проектних пропозицій та підготовка довгого і короткого списків можливих переможців з урахуванням розміру і потенціалу організацій, географічного балансу, досвіду попередньої діяльності (більш досвідчені організації отримують більші гранти, водночас для новостворених організацій і таких, що тривалий час не працювали, є квоти на отримання невеликого гранту). Переможці конкурсу визначаються за участю Національної ради з розвитку громадянського суспільства.

В Україні діє дві моделі підтримки організацій громадянського суспільства з державного бюджету – позаконкурсна (пряме фінансування громадських організацій інвалідів, спортивно-фізкультурного спрямування, творчих спілок) та конкурсна (підтримка програм, проектів, заходів організацій громадянського суспільства). Водночас конкурси за єдиним урядовим порядком [12] станом на 2018 рік проводять лише Міністерство молоді та спорту (молодіжні організації) та Держслужба у справах ветеранів війни та учасників АТО (ветеранські організації), хоча у попередні роки такий досвід мали ще й Міністерство культури та Міністерство оборони. Для підтримки організацій громадянського суспільства у 2018 році вищеназваними відомствами передбачено сукупно близько 69 млн грн (понад 2 млн євро), що суттєво більше, ніж кошти, якими оперує Агентство з підтримки громадянського суспільства Албанії. Водночас в Албанії отримати державне фінансування можуть організації громадянського суспільства, що працюють у багатьох сферах, а в Україні таку можливість має обмежене коло організацій. Разом з цим громадськими експертами спільно з Адміністрацією Президента України розроблено законопроект «Про Національний фонд розвитку громадянського суспільства» [10], покликаний збільшити фінансову підтримку громадського сектору.

Слід звернути увагу ще й на те, що умови конкурсу програм, проектів, заходів організацій громадянського суспільства в Україні, на відміну від умов відповідного албанського конкурсу, не

передбачають певних преференцій (квот) для підтримки новостворених організацій громадянського суспільства (хоча у 2018 році строк діяльності організацій, необхідний для допуску до участі в конкурсі, було зменшено з 2 років до 6 місяців), а також можливості спрямовувати частину отриманих від держави коштів на адміністративні видатки організацій. Хоча до складу конкурсних комісій в Україні мають залучатися окремі представники громадськості, більш демократичним і прозорим видається залучення в Албанії до оцінки конкурсних пропозицій членів Національної ради сприяння розвитку громадянського суспільства.

Сприяння соціально-економічній діяльності. Організації громадянського суспільства за своєю природою є соціально орієнтовані, а їх діяльність може робити значний внесок в економічний розвиток країн. І в Албанії, і в Україні вже певний час реалізуються закони про соціальні послуги, відповідно до яких надання таких послуг держава може замовляти в організацій громадянського суспільства. Хоча на практиці основним джерелом фінансування соціальної діяльності організацій громадянського суспільства залишається грантова підтримка з іноземних джерел.

Разом з цим слід зазначити, що в Албанії у 2017 році було ухвалено закон «Про соціальне підприємництво». Передбачається надання урядом через спеціальні фонди трирічної підтримки підприємствам, утвореним організаціями громадянського суспільства, не менше ніж 30 % працівників яких становлять інваліди, жінки, які зазнали насильства, роми, представники інших малозахисених категорій населення. В Україні наразі соціальне підприємництво на офіційному рівні не підтримується.

Інструменти залучення до прийняття державних рішень. І в Албанії, і в Україні приділяється значна увага залученню організацій громадянського суспільства до формування та реалізації державної політики. Так, у 2015 році в Албанії був ухвалений Закон «Про публічні консультації». У рамках його виконання створена спеціальна урядова веб-платформа для проведення публічних консультацій (konsultimipublik.gov.al). На платформі функціонує Електронний реєстр заінтересованих організацій громадянського суспільства, після реєстрації в якому вони адресно

отримують інформацію про публічні обговорення з питань, які їх цікавлять (подібний реєстр функціонує і на веб-сайті парламенту). Також в Албанії поширена практика створення консультативно-дорадчих органів за участю представників міністерств та організацій громадянського суспільства для спільного вирішення певного кола питань.

В Україні законопроект про публічні консультації, яким передбачено створення електронних реєстрів заінтересованих сторін, був розроблений урядом у співпраці з громадськими експертами і у 2018 році поданий на розгляд парламенту. Водночас без достатніх аргументів він отримав негативний висновок від профільного парламентського комітету з пропозицією повернути його розробнику [14]. Таким чином, ще деякий час консультації з організаціями громадянського суспільства і надалі проводитимуться відповідно до затвердженого урядом порядку [11], який менш прогресивний, ніж албанський, не має сили закону і поширюється лише на органи виконавчої влади.

На відміну від Албанії, в Україні розвинена практика створення суто громадських консультативно-дорадчих органів – громадських рад при органах виконавчої влади. Однак цей інструмент залучення громадськості хоч на перший погляд є дуже демократичним (організації громадянського суспільства самі обирають членів до складу рад), на практиці попри численні спроби удосконалення так і не став ефективним (до складу рад у багатьох випадках потрапляють нефахові організації громадянського суспільства, між ними та органами виконавчої влади часто виникають конфлікти). На практиці консультативно-дорадчі органи, до складу яких входять представники і від органів виконавчої влади, і від організацій громадянського суспільства, є більш ефективними для обговорення проблемних питань і пошуку рішень, що задовольнятимуть обидві сторони.

Підсумовуючи здійснений нами компаративний аналіз досвіду державної підтримки розвитку громадянського суспільства в Албанії та Україні, зазначимо, що уряди обох країн застосовують схожі інструменти: стратегічні документи у відповідній сфері, спеціалізовані урядово-громадські консультативні органи, сприят-

ливе законодавство, фінансова підтримка організацій громадянського суспільства, механізми залучення громадськості до підготовки державних рішень. Водночас є і певні відмінності. Зокрема, в Албанії створена спеціалізована установа для сприяння розвитку громадянського суспільства, вже прийнято закони про соціальне підприємництво та публічні консультації, функціонують електронні реєстри для проведення урядом та парламентом консультацій з громадськістю. В Україні, натомість, суттєво спрощено процедуру реєстрації організацій громадянського суспільства, передбачається значно більший обсяг коштів для державної підтримки таких організацій (щоправда, лише деяких їх видів). Крім того, є певні особливості схожих інструментів сприяння розвитку громадянського суспільства, від яких залежить більша чи менша результативність відповідної державної політики в Албанії чи Україні.

Враховуючи результати здійсненого аналізу, на наш погляд, в українській практиці державної підтримки розвитку громадянського суспільства доцільно врахувати такий досвід Албанії:

- створення спеціалізованої державної установи для підтримки організацій громадянського суспільства;
- процедура прозорого обрання членів Національної ради з розвитку громадянського суспільства (може бути застосована і для обрання членів Координаційної ради сприяння розвитку громадянського суспільства, і для формування громадських рад при всіх органах виконавчої влади);
- фінансова підтримка організацій громадянського суспільства, що працюють у різних суспільно важливих сферах; покриття державою певного відсотка адміністративних витрат переможців відповідних конкурсів;
- прийняття закону про соціальне підприємництво та підтримка відповідних підприємств;
- прийняття закону про публічні консультації та забезпечення функціонування спеціальних електронних реєстрів для адресного залучення організацій громадянського суспільства до розроблення державних рішень.

1. 2016 CSO Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia / United States Agency for International Development. Washington, DC, 2017. 278 p.

2. Back Where We Started in the Balkans. URL: <https://freedomhouse.org/blog/back-where-we-started-balkans>.

3. For the establishment and functioning of the National Council for Civil Society: Law № 119/2015. URL: <https://drive.google.com/file/d/1278SZwi2s4-LOIkeb7qqySkevVQ2A9IxO/view>.

4. Nations in Transit 2018. Albania Country Profile. URL: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2018/albania>.

5. Nations in Transit 2018. Ukraine Country Profile. URL: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2018/ukraine>.

6. On the organization and functioning of the Civil society support agency: Law № 10/2009. URL: http://www.amshc.gov.al/web/doc/ligjore/LIGJ_Nr_100-93_date_9.3.2009-english.pdf.

7. Road Map for Albanian government policy towards more enabling environment for civil society development - overview of priority areas with proposed short, medium and long-term actions. URL: [http://historiku.integrimi.gov.al/files/news_files/Annex-RoadMap-overview_of_actions_\(4\).pdf](http://historiku.integrimi.gov.al/files/news_files/Annex-RoadMap-overview_of_actions_(4).pdf).

8. Єврокомісія дала «зелене світло» переговорам про вступ Албанії та Македонії до ЄС. URL: <https://p.dw.com/p/2wCvg>.

9. Питання Координаційної ради сприяння розвитку громадянського суспільства: Указ Президента України від 04.11.2016 р. № 487. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/487/2016>.

10. Презентовано законопроект про Національний фонд розвитку громадянського суспільства України. URL: <https://www.prostir.ua/?news=prezentovano-zakonoproekt-pro-natsionalnyj-fond-rozvytku-hromadyanskoho-suspilstva-ukrajiny>.

11. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 р. № 996. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=996-2010-%EF>.

12. Про затвердження Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених інститутами громадянського суспільства, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка: постанова Кабінету Міністрів України від 12.10.2011 р. № 1049. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1049-2011-%D0%BF>.

13. Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні: Указ Президента України від 26.02.2016 р. № 68. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/68/2016>.

14. Проект Закону про публічні консультації. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63237.